

210 ROCZNICA UTWORZENIA KSIĘSTWA WARSZAWSKIEGO

Dnia 14 stycznia 1807 roku Napoleon utworzył w Warszawie Komisję Rządzącą, organ naczelnny dla ziem polskich odebranych Prusom. Komisja zastąpiła powołane już w dniu 5 grudnia 1806 roku dwa organy tymczasowe – Izbę Najwyższą Wojenną i Administrację Publiczną. Na czele owego rządu, zależnego od Francuzów, stanął w dniu 15 stycznia 1807 roku Stanisław Małachowski. Był to pierwszy krok na drodze do powstania Księstwa Warszawskiego.

Dyrektorem Departamentu Wojny Komisji Rządzającej został z inicjatywy marszałka Francji Joachima Murata książę Józef Poniatowski, od 1795 roku niebiorący udziału w żadnych akcjach niepodległościowych i mocno krytykowany, także za hulaszcze życie osobiste w „pruskiej Warszawie” symbolizowanej przez jego siedzibę – Pałac Pod Blachą.

Efektom wojennych sukcesów Napoleona w kampanii 1807 roku (bitwy pod Frydlandem i Iławką) był pokój w Tylży i powstanie Księstwa Warszawskiego. W dniu 7 lipca 1807 roku Napoleon I Bonaparte, cesarz Francuzów, i Aleksander I Romanow, cesarz Rosji, a dnia 9 lipca Napoleon i król Prus Fryderyk Wilhelm III Hohenzollern, zawarli w Tylży nad Niemnem (ob. Sowieck w Obw. Kalinin.) porozumienia pokojowe, na mocy których z większości ziem II i III zaboru pruskiego zostało utworzone Księstwo Warszawskie.

Fryderyk August I Książę Warszawski

Gdańsk, zabrany w II rozbiorze, został ogłoszony **Wolnym Miastem**. **Okręg białostocki**, zagarnięty w III rozbiorze, przypadł **Rosji** jako rekompensata za jej zgodę na powstanie nowego tworu politycznego, zależnego w pełni od Napoleona. Formalnie na czele owej namiastki państwa polskiego stanął **król saski Fryderyk August III**, równocześnie znany jako **książe warszawski Fryderyk August I**.

Saksonia była wówczas jednym z państw kontrolowanych przez Napoleona i nie prowadziła samodzielnej polityki. Natomiast wybór władcy był oczywistym nawiązaniem zarówno do Konstytucji 3 Maja, jak i do czasów saskich.

Księstwo, po nadaniu konstytucji (zob. niżej), miało **stolicę w Warszawie** i składało się z **6 departamentów** (podział administracyjny typu francuskiego, ale uwzględniający tradycyjne podziały z I RP), od 1809 roku doszły kolejne **4 departamenty** (po zwycięskiej wojnie z Austrią). Stolicami departamentów były od 1807 roku **Poznań, Kalisz, Bydgoszcz, Warszawa, Płock i Łomża**. Od roku 1809 także **Kraków, Radom, Lublin i Siedlce**. Na czele departamentów stali **prefekci**. Departamenty dzieliły się na **powiaty** zarządzane przez **podprefektów** (także system francuski).

Cesarz Napoleon I

W dniu 22 lipca 1807 roku w Dreźnie cesarz Napoleon I nadał Księstwu Warszawskiemu konstytucję. Była to już druga nowoczesna konstytucja polska – jeśli tak ją można określić – po Konstytucji 3 Maja 1791 roku. Była ona oparta o francuski republikański dorobek legislacyjny zawarty w konstytucji Republiki Francuskiej z 1800 roku (z tym że sama Francja była już od 1804 roku cesarstwem).

Najważniejsze postanowienia napoleońskiej konstytucji Księstwa Warszawskiego z 22 lipca 1807 roku:

- równoczesne wprowadzenie **Kodeksu Cywilnego** (Kodeksu Napoleona), obowiązującego w państwach-satelitach Francji (de facto wszedł w życie dopiero 1 maja 1808 roku),
- formalna **likwidacja różnic stanowych** z czasów „ancien régime’u”, koniec prawnego podziału społeczeństwa na duchowieństwo, szlachtę, mieszczan i chłopów (przy faktycznym

zachowaniu różnic ekonomicznych i społecznych, a także pewnych różnic politycznych związanych ze stanem majątkowym i dawnym podziałem stanowym),

- zasada **równości wszystkich obywateli Księstwa wobec prawa** (artykuł 4),
- **ujednoczenie sądownictwa** dla wszystkich obywateli Księstwa,
- **zapewnienie szlachcie przewagi przy wyborach do 2-izbowego Sejmu Księstwa** (artykuł 35),
- **izba poselska** wyłaniana na 9 lat, od 60 do 100 posłów wybieranych na sejmikach, dodatkowo od 40 do 66 deputowanych wybieranych na zgromadzeniach gminnych w miastach przez właścicieli majątków i inteligencję,
- **senat mianowany dożywotnio** (wojewodowie, kasztelanowie, katoliccy biskupi ordynariusze),
- **stolicą Warszawa**,
- **podział administracyjny na departamenty i powiaty** (artykuł 64, szczegóły zob. wyżej),
- **prawa polityczne jedynie dla osób wykazujących się stosownym majątkiem** (czynne i bierne prawo wyborcze do 2-izbowego Sejmu itp.),
- **zniesienie poddaństwa chłopów i zapewnienie im osobistej wolności – bez zniesienia obowiązku pańszczyźnianego i bez uwłaszczenia chłopów** na uprawianej szlacheckiej ziemi (ponieważ późniejszy tzw. **dekret grudniowy**, zob. niżej, z 21 grudnia 1807 roku przyznawał szlachcie prawo własności gospodarstw chłopskich i zezwalał na usuwanie rolników, przyjęło się mówić, że konstytucja Księstwa Warszawskiego wraz z dekretem grudniowym „*zdjęła chłopom z nóg kajdany wraz z butami*”),
- **rząd (Komisja Rządząca, od 1809 roku Rada Ministrów), Prezes Komisji Rządzącej 1807-1809 Stanisław Małachowski, Prezes Rady Ministrów od 1809 roku Stanisław Kostka Potocki**, składał się z 6 ministerstw i 1 sekretarza stanu, był **powoływany i odwoływany przez księcia warszawskiego** (króla Saksonii),
- wprowadzenie **Rady Stanu** (zob. niżej), od 1809 **Prezesem Rady Stanu Stanisław Kostka Potocki**,
- **ministrowie byli odpowiedzialni przed księciem**, potem uzyskali od króla Fryderyka Augusta I swobodę działania (od 1810 częściową, a od 1812 roku de facto zupełną),
- **inicjatywę ustawodawczą miał król** (artykuł 6), miał on także prawo **zatwierdzania ustaw** (art. 34), wydawania **dekretów** regulujących kwestie pozakonstytucyjne (artykuł 86), **prawo łaski** (artykuł 78),
- **politykę zagraniczną** Księstwa prowadził MSZ zależnej od Francji Saksonii,
- nad całością rządów w Księstwie czuwał stały **rezydent francuski**, de facto kontrolujący Radę Ministrów
- **armia Księstwa Warszawskiego** była podporządkowana dowództwu armii Cesarstwa Francuskiego.

Dnia 21 grudnia 1807 roku uzupełniono postanowienia konstytucji. Wydano wówczas ww. tzw. **dekret grudniowy**, opracowany przez **Dyrektora Departamentu Sprawiedliwości Komisji Rządzącej** (jeszcze używano starej nazwy rządu, ale wg konstytucji miała ona

brzmieć: Rada Ministrów) Feliksa Łubieńskiego. Rozbudowano treści dotyczące **sytuacji prawnej chłopów w Księstwie Warszawskim** (opisane wyżej).

Pod koniec 1807 roku została utworzona **Rada Stanu Księstwa Warszawskiego**. Obok **Sejmu Księstwa** miała ona kompetencje **ustawodawczo-administracyjne i sędownicze**, będąc równocześnie **sądem najwyższej instancji**.

W latach 1807-1808 ziemie Księstwa Warszawskiego były dotknięte kryzysem gospodarczym związanym z toczącymi się na terenie przysłego Księstwa w latach 1806-1807 ciężkimi, wyniszczającymi wojnami armii francuskiej i polskiej z Prusami i Rosją.

W roku 1808 wprowadzono w Księstwie Warszawskim **powszechny obowiązek służby wojskowej**. Obejmował on mężczyzn w wieku od 21 do 50 lat, a służba trwała 6 lat. Jednak o ostatecznym powołaniu do armii Księstwa decydowało **losowanie** przeprowadzane wśród takiej właśnie grupy. Na skutek zdecydowanych żądań żołnierzy w 1808 roku w skład armii Księstwa Warszawskiego weszli dawni legioniści z Legii Północnych utworzonych w 1806 roku z żołnierzy polskich z pobitej wówczas armii pruskiej, walczący m.in. na Pomorzu w oblężniczych bojach z Prusakami o Szczecin i potężną twierdzę w Kołobrzegu (tu walczyła tzw. **Legia Poznańska** pułkownika Augusta Sułkowskiego). Z legionistów tych wywodził się 5 i 6 pułk piechoty II Legii Księstwa Warszawskiego dowodzonej przez generała Józefa Zajączka, wcześniej dowódcę jednej z dwu Legii Północnych.

Dekretem księcia warszawskiego i króla Saksonii z 1808 roku **zawieszono** w Księstwie Warszawskim na lat 10 **prawa polityczne ludności żydowskiej**. Motywem było „zapewnienie bezpieczeństwa” terenom przyfrontowym, gdyż Żydzi, zdaniem autorów dekretu, nie byli elementem „pewnym”.

W dniu 1 maja 1808 roku w Księstwie Warszawskim, zgodnie z zapisem konstytucji z 22 lipca 1807 roku, wprowadzono w życie, z opóźnieniem, przepisy francuskiego **Kodeksu Cywilnego** (Kodeks Napoleona). Kodeks, wprowadzony we Francji w 1804 roku, regulował w nowoczesny sposób kwestie prawodawstwa cywilnego, m.in. sprawy rodzinne (relacje małżeńskie, rozwody, prawne relacje męsko-damskie), kwestie dziedziczenia (spadki, testamenty, prawa dzieci itp.), kwestię tzw. śmierci cywilnej (osoba o orzeczonej śmierci cywilnej w świetle prawa nie istniała, tracąc majątek i wszelkie prawa) oraz inne kwestie dotyczące spornych relacji międzyludzkich. W 1808 roku zreformowano w Księstwie całe sądownictwo cywilne w duchu Kodeksu. Odtąd wszyscy obywatele mieli – teoretycznie – te same prawa przed sądami także w kwestiach cywilnych. Ustanowiono również w tym samym roku tzw. Medal **Sędziów Pokoju** dla członków trybunałów orzekających w sprawach objętych Kodeksem Cywilnym.

Rok 1808 zdominowała w życiu wewnętrznym Księstwa sprawa tzw. **sum bająńskich**. Po rozbiorach rząd Prus udzielił polskim mieszkańcom trzech zaborów pruskich sporych kredytów „na ucywilizowanie” i wyrównanie poziomu ekonomicznego ze starymi poddanymi narodowości niemieckiej. Po zajęciu tych ziem przez Napoleona na mocy **konwencji zawartej przez niego w Bayonne w dniu 10 maja 1808 roku** ciężar spłaty około 40 mln franków (po przeliczeniu z pruskich talarów) spadł na barki mieszkańców Księstwa Warszawskiego. Cesarz „sprezentował” Księstwu 20 mln, ale połowa i tak obciążała budżet ubogiego państewka i budżety prywatne. Nie udało się spłacić tej, de facto, kontrybucji „za oswobodzenie” Polski od zaborców i **po 1815 roku – na mocy postanowień Kongresu**

Wiedeńskiego – wierzycielem prywatnych polskich dłużników ponownie został Fryderyk Wilhelm III, król Prus w latach 1797 – 1840.

W ciągu 1808 roku właściciele ziemscy w Księstwie Warszawskim uzyskali – w oparciu o konstytucję – praktyczną możliwość **legalnego usuwania chłopów z ziemi**, na mocy tzw. **dekretu grudniowego z 21 grudnia 1807 roku**, uzupełniającego konstytucję (zob. wyżej).

Także w 1808 roku założono w Warszawie Archiwum Ogólne Krajowe (obecnie Archiwum Główne Akt Dawnych), pierwszą nowoczesną placówkę archiwalno-naukową.

Okresy pokoju w Księstwie Warszawskim trwały krótko. Po roku 1808, pełnym rozmaitych wydarzeń w samym Księstwie, kiedy siły polskie walczyły w odległej Hiszpanii, w roku 1809 działania wojenne zawitały ponownie na ziemie polskie. Dnia **14 kwietnia 1809 roku na terytorium Księstwa weszły** od południa i wschodu, z ziem III zaboru (Ziemia Sandomierska, Lubelszczyzna, wschodnie Mazowsze, południowe Podlasie), **wojska austriackie**. Austria utworzyła tym samym nowy front walki koalicji antynapoleońskiej z Francją. Kilka dni potem, **19 kwietnia 1809 roku**, na przedpolu Warszawy doszło do krwawej i nierozstrzygniętej **bitwy pod Raszynem**, gdzie pod wodzą **księcia Józefa Poniatowskiego** Polacy toczyli ciężkie boje, zwłaszcza o stawy i groble we wsi Falenty.

Książę Józef Poniatowski

Książę Józef dokonał wówczas ryzykownego manewru i 21 kwietnia opuścił stolicę, oddając ją Austriakom. Gdy nieprzyjaciel umacniał się w Warszawie, Polacy rozpoczęli szybki marsz na ziemie III i I zaboru austriackiego (w drugim rozbiórze Wiedeń nie uczestniczył). Wybuchło tam wkrótce powstanie przeciw zaborcom. Polacy zajęli **wschodnie Mazowsze**, część **Podlasia**, **Lubelszczyznę z Lublinem i Zamościem**, **Ziemię Sandomierską z Radomiem i Kraków z okolicami** (Nowa Galicja – zabór z 1795 roku – oraz tzw. cyrkuł zamojski Starej Galicji – fragment zaboru z 1772 roku).

Na mocy **pokoju w Schönbrunn z dnia 14 października 1809 roku zdobyte na Austrii przedrozbiorowe ziemie polskie włączono do Księstwa Warszawskiego**, znacznie poszerzając jego granice i tworząc **4 nowe departamenty (siedlecki, lubelski, radomski, krakowski)**. W tym samym traktacie pokojowym Rosja przejęła od Austrii **okręg tarnopolski z Tarnopolem**, niegdyś zabrany Rzeczypospolitej. Jedyne interwencja Rosjan – formalnie w charakterze sojuszników Napoleona z Tyłży – uchroniła Austriaków przed **utratą Lwowa**. Austriacy ponieśli też klęskę w **Wielkopolsce**, którą próbował zająć ze swym korpusem arcyksiążę Ferdynand d'Este.

Rok 1809 w Warszawie upamiętnił się także założeniem księgarni Natana Glücksberga. Rok później (1810) w stolicy Księstwa Warszawskiego Józef Zawadzki założył tzw. księgarnię nakładową. Działała aż do roku 1859.

W roku 1810 cesarz Francuzów Napoleon I Bonaparte odrzucił propozycję cesarza Rosji Aleksandra I przyjęcia wspólnej konwencji, na mocy której zagwarantowano by, że Królestwo Polskie nigdy nie zostanie przywrócone. Także w tym roku ministrowie Księstwa Warszawskiego uzyskali możliwość wprowadzania w życie swych decyzji bez konieczności ich wcześniejszej autoryzacji przez Fryderyka Augusta I, księcia warszawskiego i króla saskiego.

Rok 1810 odznaczył się ponadto w Księstwie Warszawskim:

- drugim już **spisem ludności**, wykazującym ponad **4,3 mln mieszkańców** i przeszło **157 tys. km kw.** powierzchni (miary dzisiejsze), oraz utworzeniem w tym celu Biura Statystycznego,
- ponownym uruchomieniem mennicy w Warszawie,
- powstaniem loży wolnomularskiej Wielki Wschód Narodowy i dalszym rozwojem masonerii.

Rok 1811 w Księstwie Warszawskim nie przyniósł szczególnie istotnych wydarzeń politycznych.

W 1812 roku książę warszawski Fryderyk August I przejął pełnię swej władzy w Księstwie na Radę Ministrów – rząd Księstwa.

Dnia 5 marca 1812 roku, w związku z wojennymi planami Napoleona dotyczącymi Rosji, **książę Józef Poniatowski, Minister Wojny Księstwa Warszawskiego i Wódz Naczelny**, utworzył z wojsk Księstwa **V Korpus Wielkiej Armii napoleońskiej**.

W dniu **24 czerwca 1812 roku Wielka Armia Napoleona, z V Korpusem polskim pod wodzą księcia Józefa Poniatowskiego, przekroczyła granicę Księstwa Warszawskiego i Imperium Rosyjskiego** na Niemnie i ruszyła na Moskwę.

Książę **Adam Kazimierz Czartoryski**, aktywny głównie z czasach stanisławowskich ojciec **Adama Jerzego**, stanął w dniu 28 czerwca 1812 roku na czele **Konfederacji Generalnej Królestwa Polskiego**. Akt Konfederacji zakładał odbudowę suwerennej Rzeczypospolitej w granicach przedrozbiorowych.

Cesarz Napoleon I w dniu **1 lipca 1812** roku powołał **Komisję Rządu Tymczasowego Wielkiego Księstwa Litewskiego w Wilnie**. Miała być niezależna od Konfederacji Generalnej Królestwa Polskiego, której akt ogłoszono 28 czerwca. Była ponadto odpowiedzią na propozycje dotyczące unii personalnej Litwy z carem Aleksandrem I.

W grudniu 1812 roku niedobitki Wielkiej Armii, w tym V Korpusu polskiego, wkroczyły ponownie na terytorium Księstwa Warszawskiego (opis działań wojennych poza terytorium Księstwa, od czerwca do grudnia 1812 roku – w punkcie 1 powyżej).

W styczniu 1813 roku na terytorium Księstwa Warszawskiego wkroczyła armia rosyjska, ścigająca niedobitki Wielkiej Armii Napoleona. Dnia **5 lutego 1813** roku armia Księstwa oraz Rada Ministrów (rząd) opuściły stolicę. **Książę Józef Poniatowski skierował wojsko Księstwa do Saksonii**, podążając wiernie za wycofującym się Napoleonem.

W marcu 1813 roku powstała **Rada Najwyższa Tymczasowa** okupowanego przez Rosjan Księstwa Warszawskiego. Sformował ją z rozkazu cara generał **Michaił Kutuzow**, zwycięski wódz Aleksandra I.

Dnia 12 maja w Podgórzu pod Krakowem (obecnie dzielnica miasta) rozwiązano Radę Ministrów Księstwa Warszawskiego.

W roku 1814 na terenie okupowanego przez Rosjan Księstwa Warszawskiego wydano zarządzenie, na mocy którego jednostki polskie zostały skreślone z wykazów armii francuskiej i podporządkowane zwierzchnictwu cara Aleksandra I.

WYKORZYSTANO: INSTYTUTHISTORYCZNY.PL